ΕΝΩΣΕΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ
& ΨΥΧΟΛΩΓΩΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ
&
ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΤΟΜΟΣ Α'
1963 - 1964

ΕΚΔΟΤΗΣ
ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΜΗΜΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΑΝΤΙΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΣΧΟΛΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΣΧΟΛΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΚΕΝΤΡΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Α' ΤΟΜΟΥ

Ἰανουάριος 1963 — Δεκέμβριος 1964

Τεύχη 1 — 10

Ἐπιστημονικὸν ὄργανον τοῦ Συλλόγου Παιδαγωγῶν - Ψυχολόγων Πτυχιούχων Πανεπιστημίων Ἐξωτερικοῦ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑΣ ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

ΚΥΡΙΑ ΑΡΘΡΑ

	Σελ.	Τεῦχος
Τῆς Συντάξεως : Ἡ ἔκδοσις	1	1
» » : Προβλήματα σχετιζόμενα μὲ τὴν σύνταξιν ἀναλυτικοῦ προγράμματος	1	2
» » : Ὑπόμνημα πρὸς ἐξοχ. Ὑπουργὸν Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων	1	4
» » : Πρὸς τὸν δεύτερον τόμον μας	1	6

ΜΕΛΕΤΕΣ

Ι. ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ - ΚΡΙΤΙΚΗ

Κ. Ἀνανιάδη : Ἡ ἀγροτικὴ ἐκπαίδευση στὰ πλαίσια τῆς γενικῆς Παιδείας	15	6
Κ. Ἀνανιάδη - Γ. Μαραγκουδάκη : Ἀγροτικὴ καὶ Ἀγροτεχνικὴ ἐκπαίδευση στὴν Ἑλλάδα	59	7
Φιλίπ Βερνὸν : Σύγχρονοι ἀπόψεις περὶ νοημοσύνης καὶ μετρήσεως αὐτῆς (μεταφρ. Τ. Πασσάκου-Κυριαζοπούλου)	19	2
» » : » » . . .	15	3
Ἀρ. Βουγιούκα : Τὰ φαινόμενα τῆς προσαρμογῆς στὴ λειτουργία τῆς ἀντιλήψεως	3	4
» » : Ἡ διαδικασία τῆς μαθήσεως	51	7
Θεοφράστου Γέρου : «Ἐκπαιδευτικὴ Μεταρρύθμιση» (κριτικὴ)	8	5
Γ. Γεωργιάδη : Τὸ Ἀμερικανικὸν σύστημα ἐκπαιδεύσεως	92	8
Π. Ε. Δέρα : Ὑπαρξισμὸς - Ἀγωγή, Ψυχολογία καὶ Ψυχιατρικὴ	161	9
Ἔρνστ Κασίρερ : Τί εἶναι ἄνθρωπος. Μετάφ. - Σχόλια Θ. Γέρου	9	1
» » : » » » » » » . .	14	2
» » : » » » » » » . .	13	3
Βασιλ. Α. Κονιδιτσιώτου : Διαλεκτικὴ Ἀγωγὴ	3	1
» » : » »	11	2
Βασ. Ι. Λαζανᾶ : Abbé de l' Eppée, ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἀγωγῆς τῶν κωφαλάλων	215	10
Γεωργίου Μαραγκουδάκη : Ψυχολογία Μαθήσεως καὶ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα	140	9
» » : Στοιχεῖα Νευροφυσιολογικῆς Ψυχολογίας .	14	1
Ἀντ. Μπενέκου : Εἰσαγωγὴ στὴν Ψυχολογία τοῦ Bruner . .	22	2
» » : » » » »	19	3
» » : Προβλήματα καὶ πειραματισμοὶ γύρω ἀπὸ τὴν διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν	107	8

ΕΛΛΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΖΙΟΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
Ε.Ο.Α της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

	Σελ.	Τεῦχος
Ι. Σ. Μπρούνερ : «Ἡ ἔννοια τῆς δομῆς στὴ σύγχρονη Παιδαδαγωγικὴ» κατὰ μετάφραση Γ. Μαραγκουδάκη καὶ Ἀντωνίου Μπενέκου	11	5
Κ. Πασσάκου : Σύγχρονος ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ μέθοδοι εἰς Ψυχολογίαν καὶ Παιδαγωγικὴν	21	1
» » : » »	32	2
Γ. Κ. Παπαγεωργίου : Δυσκολίες στὴν ἀνάγνωση καὶ γραφὴ .	199	10
Τριαντ. Τριανταφύλλου : Αἱ ἀνθρώπιναι σχέσεις εἰς τὴν Ἀγωγὴν	2	6
Κ. Χάρη : Ἡ ἐπιστημονικότητα τοῦ διδασκάλου καὶ ἡ στάθμη τῶν σπουδῶν του	78	7
Λ. Χουσιάδα : Παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἐπαγωγικὴ καὶ παραγωγικὴ σκέψη	4	2

II. ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ - ΕΙΔΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ
ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ - ΨΥΧΙΚΗ - ΥΓΙΕΙΝΗ

Διδακτικοὶ πειραματισμοὶ

Α. Βουγιούκα : Ἕνα εὐκαιριακὸ θρησκευτικὸ μάθημα	181	9
» » : Ἡ προσφορὰ τοῦ Ζαχ. Παπαντωνίου στὰ παιδικὰ γράμματα	36	2
Θεοφράστου Γέρου : Ἡ Ὀρθογραφία τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1 διδακτικὸν πρόβλημα τοῦ σχολείου	47	3
» » : » » » » . .	35	4
» » : » » » » . .	32	5
Α. Κακαβούλη : Παιδικὰ ἐλαττώματα καὶ ἡ ἀντιμετώπισίς των εἰς τὸ σχολεῖον	39	4
Εὐθ. Κασιώλα : Πορίσματα τέστ Ἀναγνώσεως	30	1
» » : » » »	44	2
» » : » » »	18	4
» » : » » » καὶ Ἀριθμητικῆς .	15	5
» » : Τὸ πρόβλημα τῶν καθυστερημένων μαθητῶν στὸ σχολεῖο	186	9
» : » » » » . .	230	10
Ἀντ. Κρέτση : Ἡ μαθητοποίηση τοῦ μαθητοῦ	26	1
» » : » »	32	2
Γ. Κυριαζοπούλου : Ἡ Σύνταξις τοῦ συγχρόνου Ἀναλυτικοῦ προγράμματος	34	1
» » : » » » » . .	48	2
Ν. Δυμπέρη : Πρότυπα Δημοτικὰ Σχολεῖα	132	8
Γ. Μαραγκουδάκη : Σχέδιον Ἀναλ. Προγραμ. τῆς Α' τάξεως τοῦ Δημ. Σχολείου	1	3

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΚ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

	Σελ.	Τεῦχος
Ἀντ. Μπενέκου : Συμβολὴ εἰς τὸ πρόγραμμα συγκεντρώσεως τῆς διδακτέας ὕλης	24	4
» » : » » » » . . .	27	6
Γ. Ξεκάλου : Τὸ πρόβλημα τῆς ἀναπτύξεως τῆς κοινωνικότητος εἰς τὸ παιδὶ	26	2
» » : » » » . . .	26	3
» » : » » » . . .	12	4
Εὐαγ. Παπαγιαννάκη : Τὰ τρία «Τί»	21	4
Δ. Κ. Παλυβοῦ : Ἡ ψυχολογία τῶν πεπροικισμένων παιδιῶν	174	9
Κ. Πασσάκου : Προσπάθειαι ψυχολογικῆς καὶ Παιδαγωγικῆς παρακολουθήσεως τοῦ μαθητοῦ	195	9
» » : » » »	243	10
Ν. Πετρουλάκη : Πηγαὶ καὶ μορφαὶ μαθήσεως	28	5
Ἐλπ. Σταματάκη : Ἡ φιλολογία τῶν παιδιῶν	228	10
Ἰω. Χαραλαμποπούλου : Τὰ προβλήματα τῆς Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς τοῦ λαοῦ μας	38	1

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Θ. Γέρου : Educational Strategy for developing Societies τοῦ Adam Curle — Κριτικὴ Ἀνάλυση . . .	90	7
Τ. Κυριαζοπούλου : Ἡ Ἐπέκτασις τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως	137	8
Ἰω. Καμπανᾶ : Ἐπιθεώρηση τοῦ βιβλίου Ἰω. Κυριαζικίδη : «Εἰσαγωγὴ στὸν ἐπαγγελματικὸ προσανατολισμὸ»	148	10
Κ. Κίτσου : Ἵδρυσις Ἰνστιτούτου τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς	35	5
Ν. Μπάρκα : Ἔκθεσις ἀναφερομένη εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ ἐν Ἀθήναις συγκληθέντος Διεθνοῦς Συνεδρ. Μαθημ)κῶν	40	6
Ἀντ. Μπενέκου : Ἐπιθεώρηση βιβλίου : 1) Ἐλπ. Σταματάκη : «Ἡ ἐπιμόρφωσις τῶν ἐνηλίκων» 2) Reiser - Leythman - Frankl - Lefgren : «Μιὰ προσπάθεια συνενώσεως τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως» Μεταφρ. Σχόλια Τρ. Τριανταφύλλου καὶ Γ. Μαραγκουδάκη. 3) Δ. Κ. Βακάλη : «Ἡ Ἑνιαία Συγκεντρωτικὴ Διδασκαλία» . . .	95	7
» » Ἡ ἐπιθεώρησις τοῦ βιβλίου Ν. Πετρουλάκη : «Γενικὴ Διδακτικὴ»	147	8
Γ. Ξύδη : Στατιστικὴ περὶ ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως	52	2
Γ. Ξεκάλου : Διεθνὴς ἐκπαιδευτικὴ κίνησις	43	1
Κ. Πασσάκου : Βιβλιοκρισία τοῦ βιβλίου «Ἡ Κρήτη τοπίον, ἄνθρωποι, γεγονότα, θρῦλοι» — Λ. Γ. Πετρίδη .	48	6
Τ. Τριανταφύλλου : Ὀργάνωσις Σεμιναρίου	56	2

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε.Τ.Α της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΤΗΤΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΙΔΙ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΕΜΜ. ΞΕΚΑΛΟΥ
Licencié ès Sc. de l'Education

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

2. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς κοινωνικότητος εἰς τὸ παιδὶ κατὰ τοὺς ψυχαναλυτὰς

Εἴδομεν εἰς τὰ προηγούμενα ὅτι, κατὰ τὴν Bühler ἡ κοινωνικότης ἐμφανίζεται εἰς τὸ παιδὶ ἀπὸ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς ζωῆς του. Κατὰ συνέπειαν τὸ παιδὶ —κατ' αὐτὴν—εἶναι ἀπ' ἀρχῆς κοινωνικόν.

Ἀντιθέτως οἱ ψυχαναλυταὶ ἐπιχειροῦν ἕνα διαχωρισμὸν ἀτόμου καὶ κοινωνίας, θεωροῦντες ὅτι τὸ παιδὶ εἶναι κατ' ἀρχὰς ἐγωκεντρικόν, καὶ μόνον ἀργότερον καθίσταται κοινωνικόν. Κατὰ τὸν Freud ἡ θέσις τοῦ ἀτόμου ἔναντι τοῦ περιβάλλοντος εἶναι ἡ ἀκόλουθος: «Διὰ τῆς γεννήσεως — λέγει οὗτος—(1) πραγματοποιοῦμεν τὸ μέγα βῆμα πρὸς τὸν ἐγωκεντρισμόν, τὸν Ναρκισσισμόν. Μὲ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀργότερον, ἀναγνωρίζομεν ἕνα κόσμον μεταβαλλόμενον. Τὸ κοινωνικὸν ἔνστικτον (Trieb) δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἔμφυτον. Δυνάμεθα νὰ ἀποδώσωμεν τὴν προέλευσιν καὶ τὸν σχηματισμόν του εἰς τὴν οἰκογένειαν. Τὸ κοινωνικὸν λοιπὸν συναίσθημα συνίσταται εἰς τὸ νὰ μετατραπῇ ἕνα συναίσθημα τὸ ὁποῖον εἶναι κατ' ἀρχὰς ἐχθρικόν, ἀντικοινωνικόν, εἰς συναίσθημα προσθέσεως καὶ ἀφοσιώσεως».

Εἰς τοὺς λόγους τοῦ Freud συγκεντροῦνται αἱ γνῶμαι του αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν στάσιν τοῦ ἀτόμου ἔναντι τῆς κοινωνίας. Διακρίνει τὸ ἐγωκεντρικὸν κατ' ἀρχὰς ἄτομον, καὶ ἀργότερον τὸ ἄτομον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ πρόσωπα καὶ τὸ περιβάλλον. Αἱ γνῶμαι του ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ εἶναι συγκεχυμέναι, ἀλλ' ἐὰν ἐμβαθύνωμεν εἰς τοὺς ὡς ἄνω λόγους του δυνάμεθα νὰ διακρίνωμε τρία ἐνδιαφέροντα σημεῖα:

α'.) Ὁμιλεῖ διὰ τὴν ἀναγνώρισιν ἑνὸς ἐξωτερικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος μεταβάλλεται.

β'.) Ἀποδέχεται τὸ κοινωνικὸν συναίσθημα τὸ ὁποῖον—κατ' αὐτὸν —συνίσταται εἰς μίαν μετατροπὴν τῶν μὴ κοινωνικῶν συναισθημάτων εἰς θετικὰς προσδέσεις, καὶ

γ'.) Ὑπογραμμίζει ὅτι δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς βάσιν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων τὸν οἰκογενειακὸν κύκλον.

Μὲ ἄλλους λόγους, ἡ ἀνάπτυξις τῆς κοινωνικότητος κατὰ Freud προϋποθέτει: α') Μίαν νοητικὴν ἐνέργειαν (2) (ἀναγνώρισις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου), β') Παραλλήλως πρὸς τὴν νοητικὴν ταύτην ἐνέργειαν, μίαν μετατροπὴν τῶν συναισθημάτων (ἐκ μὴ κοινωνικῶν εἰς κοινωνικὰ) καὶ γ') Δέχεται ὅτι τὸ πᾶν πραγματοποιεῖται ἐντὸς τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς αὐτό.

Αἱ τρεῖς αὗται προϋποθέσεις ἀποτελοῦν — νομίζομεν — ἕνα σπουδαῖον βῆμα

(1) Ruth Nielsen: Le développement de la Sociabilitè chez l'enfant, 1954.

(2) Ἐν τούτοις, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, οἱ ψυχαναλυταὶ ἡγνόησαν τὴν ἐπίδρασιν τῆς νοήσεως ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς κοινονικότητος.

Ε.Υ.Δ τῆς Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀναπτύξεως τῆς κοινωνικότητος εἰς τὸ παιδί. Πράγματι, ἄνευ παρεμβολῆς τοῦ συναισθήματος, ἄνευ νοητικῆς ἐπενεργείας καὶ ἀναπτύξεως πραγματοποιουμένης ἐντὸς τῆς κοινωνίας, εἶναι ἀδύνατος ἡ ἀνάπτυξις τῆς κοινωνικότητος.

Αἱ ἀπόψεις τῆς SUSAN ISAACS ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς κοινωνικότητος

Ἡ Ἀγγλὶς ψυχολόγος καὶ παιδαγωγὸς Susan Isaacs ἀνήκουσα εἰς τὴν Ψυχαναλυτικὴν Σχολήν, ἐπεχείρησε νὰ δώσῃ μίαν συστηματικωτέραν ἐξήγησιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ, στηριζομένη εἰς παρατηρήσεις τὰς ὁποίας ἐπραγματοποίησεν ἐπὶ παιδιῶν ἡλικίας 0 ἕως 6 ἐτῶν.

Ἡ Isaacs ἂν καὶ ἀρχικῶς ἀνεγνώρισεν τὸν σπουδαῖον ρόλον τῆς νοητικῆς δραστηριότητος τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνικότητος, ἐνδιεφέρθη κυρίως διὰ τὰς συγκινητικὰς ἐκδηλώσεις (συναισθημαικὴ ἀνάπτυξις), αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν βάσιν τῶν σ υ γ κ ρ ο ύ σ ε ω ν καὶ τῶν δυσκολιῶν τοῦ παιδιοῦ, τὰς ὁποίας προσεπάθησε νὰ θεραπεύση, ἀγνοήσασα ἐν τέλει τὴν συμβολὴν τῆς νοητικῆς ἐπενεργείας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Κατὰ τὴν γνώμην της, ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ ἐμφανίζεται πολὺ ἐνωρίς, εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενείας. Ἀπὸ τοῦ ἕκτου ἤδη μηνὸς τῆς ζωῆς, παρουσιάζει τὸ παιδὶ συναισθηματικὴν ζωὴν ἡ ὁποία στρέφεται πρὸς τὴν μητέρα καὶ τὸν πατέρα. Τὸ τρίγωνον «Μήτηρ — Πατὴρ — Τέκνον», εἶναι ὁ κύκλος ἐντὸς τοῦ ὁποίου τίθενται τὰ θεμέλια τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, καὶ αἱ συναισθηματικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ παιδιοῦ πρὸς τοὺς γονεῖς ἀποτελοῦν τὴν βάσιν τῶν μετέπειτα ἐκδηλώσεών του πρὸς ὁμηλίκους καὶ συμπαίκτορας. Τὸ παιδὶ παρουσιάζει, ἕνεκα διαφόρων λόγων, φόβον ἢ ἀγωνίαν· ἐπιχειρεῖ νὰ κατακτήσῃ τὸν ἕνα τῶν γονέων (προπαντὸς τὴν μητέρα), νὰ ἔχῃ τὴν ἀγάπην του, ἵνα ἀπαλλαγῇ τῶν δυσαρέστων τούτων συναισθημάτων. Προβάλλει τὰ συναισθήματά του, ἐνῶ συγχρόνως παρουσιάζει ἀμφιθυμίας (ταλαντεύεται μεταξὺ ἀγάπης καὶ μίσους) καὶ μετατοπίζει αὐτὰ πρὸς τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον τῶν γονέων του. Τοὺς αὐτοὺς μηχανισμοὺς π ρ ο β ο λ ῆ ς (projection) ἀ μ φ ι θ υ μ ί α ς (ambivalence) καὶ μ ε τ α τ ο π ί σ ε ω ς (deplacement) χρησιμοποιεῖ κατόπιν εἰς τὰς σχέσεις του πρὸς ἄλλα παιδιὰ (κοινωνικὰς σχέσεις).

Ἐξηγῶντας οὕτω τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων εἰς τὸ παιδὶ ἡ Isaacs παρουσιάζεται ἀποδεχομένη τὴν γνώμην ὅτι ἡ κοινωνικότης ἀ π ο κ τ ᾶ τ α ι καὶ δὲν εἶναι ἔμφυτος — ἀρχίζει δὲ ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴν ζωήν.

Βεβαίως ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἐντὸς δὲ τῆς οἰκογενείας τίθενται αἱ βάσεις τῶν μετέπειτα κοινωνικῶν σχέσεων, ἀλλὰ γνωρίζομεν ὅτι ὑπάρχουν κοινωνικαὶ σχέσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ὁμοιάζουν πρὸς οἰκογενειακάς, τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὸν τρόπον δημιουργίας των. Αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις ἐπὶ παραδείγματι, αἱ ἀναπτυσσόμεναι μεταξὺ παιδιῶν ἐκτὸς τῆς οἰκογενείας, στηρίζονται εἰς τὴν ἀμοιβαιότητα, τὴν ἰσότητα, τὴν ἐλευθερίαν τῶν παιδιῶν, ἐνῷ αἱ οἰκογενειακαὶ σχέσεις στηρίζονται κυρίως ἐπὶ τῆς ἀγάπης, τῆς στοργῆς, τοῦ σεβασμοῦ καὶ ἐνίοτε τῆς ἐπιβολῆς τῶν μεγαλυτέρων πρὸς τοὺς μικροτέρους.

Στάδια ἀναπτύξεως τῆς κοινωνικότητος κατὰ τὴν ISAACS

Ἡ Isaacs δὲν ἐπιμένει εἰς τὴν διάκρισιν σταδίων ἀναπτύξεως τῆς κοινωνικότητος εἰς τὸ παιδί. Ἐντούτοις θεωρεῖ ὅτι ἡ μελέτη τῆς ἀναπτύξεως τῆς κοινω-

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΤΟΥ ΝΟΥΜΑΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΤΗΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΚΟΝΤΑΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΟΣ
Ε. ΠΑ. ΤΟΣ Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

νικῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ, καθίσταται δυνατὴ διὰ τῆς παρακολουθήσεως τριῶν κυρίως στάσεων τὰς ὁποίας παρουσιάζει τὸ ἄτομον κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ζωῆς του:

α') Τῆς πρωτογενοῦς ἐγωκεντρικῆς στάσεως αὐτοῦ.

β') Τῆς στάσεως ἀντιθέσεως καὶ ἐπιθετικότητος τὴν ὁποίαν παρουσιάζει.

γ') Τῶν φιλικῶν στάσεων καὶ τῆς συνεργασίας.

Ἡλικία 0;0—2;6 ἐτῶν. Τὸ παιδί, κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην, ἀναγνωρίζει τὴν παρουσίαν ἄλλων παιδιῶν, ἀλλ' ὄχι τὰς προσωπικότητας αὐτῶν, οὐδὲ τὰ ἀνεξάρτητα διαφέροντά των. Παρουσιάζεται λοιπὸν παθητικὸν ἔναντι τῶν ἄλλων παιδιῶν. «Ὅταν ὡρισμένος ἀριθμὸς πολὺ μικρῶν παιδιῶν — λέγει ἡ Isaacs (1) — συγκεντροῦται εἰς ἕνα μέρος καὶ παρέχεται εἰς αὐτὰ ἐλευθερία κινήσεων καὶ παιγνιδιοῦ, δὲν σχηματίζουν ὁμάδας, ἀλλὰ συμπεριφέρονται ὡς πρόσωπα ἀνεξάρτητα τὰ μὲν τῶν δέ». Εἶναι τότε ἡ περίοδος τῆς «πρωτογενοῦς ἐγωκεντρικῆς στάσεως» ὡς τὴν ὀνομάζει ἡ Isaacs.

2) Ἡλικία 2;6-4 ἐτῶν. Εἶναι ἡ περίοδος τῆς ἀντιθέσεως καὶ ἐπιθετικῆς (ἐχθρικῆς) στάσεως. Ἡ ἐμφάνισις τῆς τοιαύτης στάσεως ὀφείλεται εἰς προσωπικὰς συγκρούσεις τοῦ παιδιοῦ. Τὸ συναίσθημα κατωτερότητος, ἡ ζηλοτυπία, ἡ τάσις πρὸς κατοχὴν ἑνὸς ἀντικειμένου ἢ προσώπου, ἡ τάσις πρὸς ἀπόκτησιν δυνάμεως, ἀποτελοῦν τὴν αἰτίαν τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ὡς ἄνω στάσεως. Ἐπίσης, ἐπιθετικὴ (ἐχθρικὴ) στάσις δυνατὸν νὰ παρουσιάσθῇ λόγῳ κοπώσεως τοῦ παιδιοῦ, ἢ νὰ προκληθῇ ὅταν τὸ Α ἢ Β παιδὶ ἐπιχειρεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ δι' ἰδίους σκοπούς — ἢ νὰ ἀποφύγῃ — ἕνα ἄλλο παιδί, χωρὶς νὰ ὑπολογίζῃ τὰ ἐνδιαφέροντα αὐτοῦ. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, καὶ ἐὰν ἀκόμη παρουσιάζεται, ἐνίοτε, συνεργασία μεταξὺ παιδιῶν, δημιουργεῖται μᾶλλον τυχαίως καὶ ἐφ' ὅσον ἐξυπηρετεῖ ὡρισμένον σκοπὸν (π.χ. παιγνίδι).

Ἡ Isaacs εἶναι πολὺ ἐπιφυλακτικὴ ὅταν πρόκειται νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς «κοινωνικὰς ἀπασχολήσεις» τὰς δραστηριότητας πολλῶν παιδιῶν μαζί. Ὑπάρχουν περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας μία δραστηριότης παρουσιάζεται ἐντελῶς κοινωνική. Τὰ παιδιὰ π.χ. παίζουν, ἀσκοῦν διαφόρους ρόλους καὶ ἕκαστον φαίνεται νὰ ἀσκῇ τὸν ἰδικόν του ρόλον, ἐντὸς τῆς ὁμάδος του (τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου). Ἐὰν ὅμως ἐμβαθύνωμεν περισσότερον, παρατηροῦμεν ὅτι ἕκαστον παιδὶ παίζει καθ' ἑαυτὸ ἢ ἐπιδιώκει νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ἄλλα παιδιὰ δι' ἰδίους σκοπούς. Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρει τὸ ἀκόλουθον παράδειγμα (2): «Ἕνα παιδὶ ἡλικίας 3—5 ἐτῶν ἐπεθύμει νὰ παίξῃ μὲ τὸν τροχὸν τὸν ὁποῖον χρησιμοποιοῦν οἱ ἀγγειοπλάσται διὰ τὴν κατασκευὴν διαφόρων ἀγγείων· ζητεῖ λοιπὸν ἀπὸ ἕνα ἄλλο παιδὶ νὰ τοῦ γυρίσῃ τὴν μανιβέλλα τοῦ τροχοῦ λέγοντάς του:

—Θέλεις νὰ μοῦ γυρίσῃς αὐτὴν τὴν μανιβέλλα; Ὅταν τὸ χέρι σου κουρασθῇ, θὰ βρῶ κάποιον ἄλλον νὰ μοῦ τὴν γυρίσῃ».

Ἡ στάσις καὶ οἱ λόγοι τοῦ παιδιοῦ τούτου ἀποτελοῦν — κατὰ τὴν γνώμην της — χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἐγωκεντρισμοῦ, ὡς τὸν ἐννοοῦν οἱ ψυχαναλυταί, δηλαδή: Χρησιμοποίησις τοῦ ἄλλου διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν καὶ θεραπείαν ἰδίων ἀναγκῶν ἢ σκοπῶν». Οὐδὲν ὅμως ἀναφέρει ἡ Isaacs διὰ τὴν στάσιν τοῦ παιδιοῦ ἐκείνου τὸ ὁποῖον ἤρχισε νὰ γυρίζῃ τὴν μανιβέλλα κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ πρώτου. Ποῦ εὑρίσκεται ὁ ἰδικός του ἐγωκεντρισμός; Μήπως συνεργάζεται μὲ τὸ πρῶτον καὶ ἑπομένως τηρεῖ κοινωνικὴν στάσιν; Καὶ ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐπιδεικνύει κοινωνικὴν

(1) Ruth Nielsen - Le développement de la Sociabilité chez l'enfant, 1954.
(2) Ib.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

στάσιν, μήπως εἶναι στάσις ὑποταγῆς; Ἢ μήπως καὶ ἐκεῖνο χρησιμοποιεῖ τὴν μανιβέλλα δι' ἰδίους σκοπούς, δηλαδὴ ἐγωκεντρικῶς; Ἁπλῶς καταλήγει λέγουσα ὅτι ἡ διάκρισις μεταξὺ ἐγωκεντρισμοῦ καὶ κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς εἶναι πολὺ δύσκολος.

3) Ἡ λ ι κ ί α 4 ἐ τ ῶ ν κ α ὶ ἄ ν ω. Ἡ Isaacs διατείνεται ὅτι: Ἕνα παιδί, διὰ τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ του, εὑρίσκεται πάντοτε εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἄλλους. Οὕτω, ὀλίγον κατ' ὀλίγον, λαμβάνει πεῖραν τοῦ τί εἶναι «πλησίον». Ὅταν προσκρούῃ εἰς τὴν ἀντίθεσιν τοῦ ἄλλου, παρουσιάζει καταστάσεις, ἄλλοτε ἐ χ θ ρ ι κ ὰ ς κ α ὶ ἐ π ι θ ε τ ι κ ά ς, ἄλλοτε φ ι λ ι κ ὰ ς πρὸς αὐτόν. Ὅθεν, παρουσιάζεται πάλιν ὁ μηχανισμὸς τῆς ἀ μ φ ι θ υ μ ί α ς, τὸν ὁποῖον εἴδομεν ἐκδηλούμενον προηγουμένως εἰς τὸ οἰκογενειακὸν περιβάλλον. Ὁ μηχανισμὸς οὗτος συντελεῖ εἰς τὸ νὰ παρουσιασθῇ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην (4 ἔτη καὶ ἄνω), ἡ λεγομένη φ ι λ ι κ ὴ κ α ὶ σ υ ν ε ρ γ α σ ί α ς σ τ ά σ ι ς. Κατὰ τὴν Isaacs ἡ ἐπιθετικὴ καὶ ἐχθρικὴ στάσις ἡ ὁποία παρουσιάζεται εἰς τὸ παιδὶ ἕνεκα τῆς ἀντιθέσεως τοῦ ἄλλου εἰς τὰ ἀτομικὰ αὐτοῦ ἐνδιαφέροντα καὶ ἐπιθυμίας, ὁδηγεῖ εἰς τ ὴ ν κ ο ι ν ω ν ι κ ὴ ν ἀ μ ο ι β α ι ό τ η τ α κ α ὶ σ υ ν ε ρ γ α σ ί α ν. Καὶ ἰδοὺ κατὰ ποῖον τρόπον:

Ἡ ἀτομικὴ ἐπιθετικότης (ἐχθρότης) μεταφράζεται εἰς ἐπιθυμίαν κ α τ ο χ ῆ ς καὶ κ υ ρ ι α ρ χ ί α ς ἐπὶ τοῦ ἄλλου. Αἱ ἐπιθυμίαι αὗται δημιουργοῦν συγκρούσεις αἱ ὁποῖαι λύονται ὅταν τὸ παιδὶ ἀντιληφθῇ ὅτι ὑπάρχουν κ α ὶ ἄ λ λ ο ι οἱ ὁ π ο ῖ ο ι ἔχ ο υ ν ἐ π ί σ η ς ἐ π ι θ υ μ ί α ς. Ἀλλ' αἱ ἐν λόγῳ ἐπιθυμίαι τῶν ἄλλων, δημιουργοῦν κινδύνους διὰ τὸ παιδὶ (κίνδυνος μὴ ἱκανοποιήσεως τῶν ἀτομικῶν ἐπιθυμιῶν του κλπ.), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τὸ ὠθεῖ νὰ δημιουργήσῃ ὁ μ ά δ α ς μὲ ἄλλα παιδιά. Αἱ ὁμάδες αὗται κατὰ τὴν ἐν λόγῳ ἡλικίαν εἶναι ἐφήμεροι, ὡς παραδέχονται καὶ οἱ ψυχολόγοι τῆς Βιέννης (Bühler κλπ.).

Εἰς τὰς παιδικὰς ταύτας ὁμάδας — κατὰ τὴν Isaacs πάντοτε — ὑπεισέρχονται οἱ μηχανισμοὶ τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν (Ἀμφιθυμία, Μετατόπισις, Προβολή) οἱ ὁποῖοι συντελοῦν εἰς τὸ νὰ δημιουργηθοῦν κοινωνικαὶ σχέσεις μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ὁμάδος. Διατείνεται λοιπὸν ὅτι ἡ ἀ μ φ ι θ υ μ ί α (ἐναλλαγὴ ἀγάπης καὶ μίσους μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ὁμάδος), συντελεῖ ὥστε νὰ γίνῃ μ ε τ α τ ό π ι σ ι ς τοῦ μίσους τὸ ὁποῖον δημιουργεῖται μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ὁμάδος, πρὸς ἄλλην ὁμάδα, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ π ρ ο β ο λ ὴ τῶν μὴ παραδεκτῶν ἰδιοτήτων τῶν μελῶν δοθείσης ὁμάδος, πρὸς ἄλλας ὁμάδας παιδιῶν. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου, ἡ Isaacs ἀποδεχομένη τὴν ἐπέμβασιν τῶν μηχανισμῶν ἀμφιθυμίας, μετατοπίσεως, καὶ προβολῆς, ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις τῶν παιδιῶν τῆς ἐν λόγῳ ἡλικίας (4 ἐτῶν καὶ ἄνω).

Οὐδὲν ὅμως ἀναφέρει περὶ τῶν φιλικῶν προσδέσεων καὶ συνεργασίας μεταξὺ τῶν ὁμάδων ὡς συνόλων. Πῶς αἱ διάφοροι ὁμάδες παιδιῶν ἐπιτυγχάνουν νὰ συνεργάζωνται μεταξύ των; Ποῖοι μηχανισμοὶ ἐπεμβαίνουν πρὸς τοῦτο; Εἶναι δυνατὸν κατὰ τὴν ἡλικίαν τῶν 4 ἐτῶν νὰ παρουσιάζεται πραγματικὴ συνεργασία μεταξὺ παιδιῶν; Πάντα τὰ ἐρωτήματα ταῦτα παραμένουν ἀναπάντητα.

Ἐκ τῶν λεχθέντων συνάγεται ὅτι ἡ Isaacs δὲν καθορίζει μὲν ἐπακριβῶς στάδια κοινωνικῆς ἀναπτύξεως τοῦ παιδιοῦ, ἀποδέχεται ὅμως ὅτι παρουσιάζονται αἱ ἀκόλουθοι τρεῖς κοινωνικαὶ στάσεις:

α') Π α θ η τ ι κ ὴ κ ο ι ν ω ν ι κ ὴ σ τ ά σ ι ς (μέχρις ἡλικίας 2; 5 ἐτῶν).

β') Ἐ π ι θ ε τ ι κ ὴ κ α ὶ ἀ ν τ ι θ έ σ ε ω ς σ τ ά σ ι ς (2; 6 - 4 ἐτῶν).

γ') Φ ι λ ι κ ὴ κ α ὶ σ υ ν ε ρ γ α σ ί α ς σ τ ά σ ι ς (4 ἐτῶν καὶ ἄνω).

Ε.Υ.Δ της Ε.Π.Π. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

Κριτικὴ ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω ἀπόψεων

Αἱ ἀπόψεις τῆς Isaacs καὶ τῶν περισσοτέρων ἐκπροσώπων τῆς ψυχαναλυτικῆς Σχολῆς ὡς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνικότητος, παρουσιάζουν — νομίζομεν — τὰ ἀκόλουθα ἀσθενῆ σημεῖα:

α') Ἐνῷ κατ' ἀρχὴν ἀποδέχονται — ὀρθῶς, κατὰ τὴν γνώμην μας — ὅτι αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις μεταξὺ ἀνθρώπων εἶναι σχέσεις συναισθηματικαὶ καὶ συγχρόνως νοητικαί, ἀναπτυσσόμεναι εἰς ὡρισμένον περιβάλλον (οἰκογενειακὸν ἢ κοινωνικόν), ἐν τέλει ἀσχολοῦνται μόνον μὲ τὰς συναισθηματικὰς σχέσεις, ἀγνοοῦν δὲ τὰς νοητικάς. Ἀποδέχονται ἄνευ ἀντιρρήσεων ὅτι ἡ κοινωνικότης ἀποκτᾶται καὶ διακρίνουν, ὡς εἴδομεν, τὴν παθητικὴν κοινωνικὴν στάσιν τοῦ παιδιοῦ (μέχρι ἡλικίας 2½ ἐτῶν), ἐκ τῆς περισσότερον κοινωνικῆς στάσεως τῶν μεγαλυτέρων παιδιῶν (4 ἐτῶν καὶ ἄνω). Εἰδικῶς ὁ Freud περιγράφει τὴν στάσιν τῶν μικρῶν παιδιῶν τὴν ὁποίαν ὀνομάζει «Ναρκισσισμὸν» καὶ τὴν χαρακτηρίζει ὡς «μίαν κατάστασιν πλήρη συναισθημάτων καὶ δὴ ἐχθρότητος πρὸς τὸ περιβάλλον καὶ τρυφερῶν συναισθημάτων πρὸς τὸ ἴδιον ἄτομον».

Δεχόμεθα κατ' ἀρχὴν τὴν ὕπαρξιν συναισθημάτων, τὰ ὁποῖα μέχρι τινὸς ρυθμίζουν τὰς σχέσεις μεταξὺ παιδιοῦ καὶ περιβάλλοντός του. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀποδεχθῶμεν ὅτι τὰ συναισθήματα ταῦτα εἶναι συγκρούσεις ἐχθρότητος ἢ ἀδιαφορίας πρὸς τὸ περιβάλλον καὶ τρυφερότητος πρὸς τὸ ἴδιον «ἐγώ», ἡ σύγκρουσις αὕτη προϋποθέτει ὡρισμένον βαθμὸν διαχωρισμοῦ στοιχείων (τί εἶναι ἄτομον καὶ τί περιβάλλον) καὶ ἑπομένως μίαν νοητικὴν ἐπενέργειαν καὶ ἐπεξεργασίαν. Δὲν ἔχουν λοιπὸν δίκαιον οἱ ψυχαναλυταὶ νὰ ἀσχολοῦνται μόνον μὲ τὰς συναισθηματικὰς σχέσεις καὶ νὰ ἀγνοοῦν τὰς νοητικάς.

β') Ἄλλο ἀσθενὲς σημεῖον τὸ ὁποῖον εὑρίσκομεν εἰς τὴν θεωρίαν περὶ ἀναπτύξεως τῆς κοινωνικῆς ζωῆς εἰς τὸ παιδὶ κατὰ τοὺς ψυχαναλυτάς, εἶναι τὸ ὅτι δὲν ἀποδέχονται τὴν ὕπαρξιν μιᾶς πρωταρχικῆς τάσεως, θὰ ἐλέγομεν μιᾶς «ἐμφύτου» πρὸς κοινωνικότητα τάσεως, τὴν ὁποίαν κατέχει ὁ ἄνθρωπος. Πῶς θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ οἰκοδομηθῇ ἡ κοινωνικότης, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε κοινωνικὴ τάσις, τοὐλάχιστον ὑπὸ μορφὴν προδιαθέσεως «δυνάμει» ἐνυπαρχούσης εἰς τὸ ἄτομον; Οἱ ψυχαναλυταὶ εὑρίσκουν τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου, χρησιμοποιοῦντες τὸν μηχανισμὸν τῆς «Μετατοπίσεως» (déplacement) τῶν ἐχθρικῶν συναισθημάτων εἰς ἄλλας ὁμάδας ἢ πρόσωπα, καὶ τῆς ἐν συνεχείᾳ θετικῆς προσδέσεως, μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ὁμάδος. Ἐν τέλει ὀνομάζουν τὴν ἀπόκτησιν κοινωνικότητος ὡς «ταύτισιν» τοῦ «ἐγὼ» πρὸς τὸν ἐπιλεγέντα «πλησίον». Νομίζομεν ὅτι ἡ χρησιμοποίησις τῶν ἀνωτέρω ὅρων, παρουσιάζει μὲν ἕνα σύστημα ἀπόψεων λογικοφανῶν καὶ καλῶς διαρθρωμένων, ἀλλὰ ἀποτελεῖ μονομερῆ ἐξήγησιν τῆς ἐμφανίσεως τῶν κοινωνικῶν σχέσεων μεταξὺ ἀτόμων καὶ ἑπομένως τῆς ἀναπτύξεως τῆς κοινωνικότητος εἰς τὸ παιδί.

γ') Οἱ ψυχαναλυταὶ τοποθετοῦν τὴν ἐμφάνισιν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων συνεργασίας πολὺ ἐνωρίς (μετὰ τὸ 4ον ἔτος τῆς ἡλικίας). Δὲν εἶναι δυνατὸν παιδιὰ ἡλικίας 4 καὶ 6 ἐτῶν νὰ ἔχουν συνεργασίαν βασιζομένην εἰς τὴν ἀμοιβαιότητα καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἐνδιαφερόντων καὶ δικαιωμάτων τοῦ ἄλλου. Ἐὰν συγκροτοῦν ὁμάδας διὰ νὰ παίξουν, εἰς τοῦτο ὠθοῦνται ὑπὸ τοῦ ἐνδιαφέροντός των πρὸς αὐτὸ τοῦτο τὸ παιγνίδι, οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων τὰς ὁποίας δημιουργοῦν ἐνσυνειδήτως.

δ') Εἴπομεν ὅτι ἡ Isaacs δὲν διακρίνει ἐπακριβῶς στάδια ἀναπτύξεως τῆς κοινωνικότητος. Ἐπὶ πλέον δὲν παραδέχεται ὅτι ἡ κοινωνικότης ἀκολουθεῖ γενετικὴν πορείαν κατὰ τὴν ἀνάπτυξίν της, ἀμφισβητεῖ δὲ τὰς γνώμας τοῦ Piaget ὡς πρὸς τὰ στάδια ἀναπτύξεως τῆς νοητικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ. «Ἐὰν

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΑΝΑΛΗΨΗ ΨΗΦΙΑΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΕΚΔΟΣΕΩΝ Ε.Υ. ΠΡΟΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΚΥΚΛΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

παραδεχθῶμεν — λέγει — στάδια ἀναπτύξεως, διατρέχομεν τὸν κίνδυνον γενικεύσεων εἰς τὴν ψυχολογίαν, πρᾶγμα ἀπαράδεκτον καὶ ἐπικίνδυνον».

Ἡ προσπάθεια αὕτη τῶν ψυχαναλυτῶν νὰ ἀποφύγουν τὰς γενικεύσεις περιοριζόμενοι εἰς τὰς ἐπὶ μέρους περιπτώσεις, ἀποτελεῖ — νομίζομεν — ἄλλο τρωτὸν σημεῖον τῆς θεωρίας των. Γνωρίζομεν ὅτι ἡ κατανόησις καὶ ἐξήγησις τῶν ἀτομικῶν φαινομένων, στηρίζεται εἰς τὴν μελέτην μεγάλου ἀριθμοῦ ἀτομικῶν περιπτώσεων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον ἄνευ γενικεύσεων. Αἱ γενικεύσεις εἶναι ἀναγκαῖαι. Ἐξ ἄλλου ὅταν ἡ Isaacs ὁμιλῇ περὶ ἐγωκεντρικῆς τάσεως τὴν ὁποίαν ὀνομάζει «πρωτογενῆ» καὶ παρουσιάζεται εἰς τὰ μικρὰ παιδιὰ (μέχρι 2;6 ἐτῶν), τί κάνει; Δὲν γενικεύει;

Παρ' ὅλας τὰς ὡς ἄνω ἀντιρρήσεις, ἀναγνωρίζομεν ὅτι ἡ ψυχαναλυτικὴ θεωρία περιλαμβάνει πολλὰ ὀρθὰ σημεῖα. Ἐκτὸς ὅσων ἔχομεν ἤδη ἀναφέρει (ἐπίδρασις τοῦ συναισθήματος εἰς τὴν δημιουργίαν κοινωνικῶν σχέσεων, τονισμὸς τοῦ παιδικοῦ ἐγωκεντρισμοῦ) θεωροῦμεν ἐπὶ πλέον ὅτι οἱ ψυχαναλυταὶ ἐτοποθέτησαν ὀρθῶς τὴν στάσιν «ἐχθρότητος καὶ ἐπιθετικότητος» τὴν ὁποίαν παρουσιάζουν τὰ παιδιὰ λόγῳ τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ των. Ἡ στάσις αὕτη ἐθεωρεῖτο προηγουμένως ἀντικοινωνική. Οἱ ψυχαναλυταὶ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ θεωρεῖται ἡ ἡ λ ι κ ί α α ὐ τ η τ ῆ ς ἀ ν τ ι θ έ σ ε ω ς, ὄχι πλέον ὡς περίοδος κοινωνικῶς ἀρνητική, ἀλλ' ὡς ἔνδειξις μιᾶς νέας ἀνακαλύψεως, τῆς ἀνακαλύψεως ὑπὸ τοῦ παιδιοῦ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ «ἐγὼ» ὡς ἀνεξαρτήτου τῶν ἄλλων. Διαπιστοῦντες λοιπὸν ἡμεῖς τὴν στάσιν αὕτην ἀντιθέσεως εἰς τὸ παιδί, παρευρισκόμεθα εἰς τὴν πραγματικότητα ἐνώπιον τῆς πρώτης ἐνδείξεως τοῦ διαχωρισμοῦ τοῦ «ἐγὼ» ἐκ τοῦ «πλησίον», πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι ἀναγκαιότατον εἰς τὸ ἄτομον ἵνα ἐξέλθῃ τοῦ ἐγωκεντρισμοῦ του. Τοῦτο ἀποτελεῖ μίαν σπουδαίαν ἀνακάλυψιν, ὀφειλομένην εἰς τὴν ψυχαναλυτικὴν Σχολήν.

Συνοψίζοντες λέγομεν ὅτι αἱ ψυχαναλυτικαὶ ἔρευναι, παρὰ τὰ ἀναφερθέντα ἀσθενῆ σημεῖα των, περιέχουν ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα καὶ δή:

1) Τὸ παιδὶ δὲν εἶναι ἐξ ὑπαρχῆς κοινωνικόν. Ἡ κοινωνικότης ἀναπτύσσεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τῆς μετατροπῆς τῶν ἀντικοινωνικῶν συναισθημάτων εἰς κοινωνικά, τῆς διαδικασίας ταύτης πραγματοποιουμένης ἐντὸς τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος.

2) Ὑπάρχει παιδικὸς ἐγωκεντρισμὸς ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξέρχεται τὸ ἄτομον ἀπὸ τὴ στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἀρχίζει νὰ διακρίνῃ τὸ ἴδιον «ἐγὼ» ἐκ τοῦ «ἐγὼ» τῶν ἄλλων καὶ νὰ ἀναγνωρίζῃ τὰ ἐνδιαφέροντα καὶ δικαιώματα αὐτῶν.

Ἐν τούτοις δὲν ὑπολογίζουν οἱ ψυχαναλυταὶ ὅτι ἵνα ἐπιτευχθῇ ἡ διάκρισις καὶ διαχωρισμὸς οὗτος, εἶναι ἀπαραίτητος ὡρισμένη ν ο η τ ι κ ὴ ἐ π έ μ β α σ ι ς κ α ὶ ἐ π ε ν έ ρ γ ε ι α.

Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου σπουδαίαν συμβολὴν ἀποτελοῦν αἱ ἐργασίαι τοῦ

(Εἰς τὸ ἑπόμενον τὸ τρίτον μέρος)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΠΘ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΚΟΝΤΑΡΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΠΕΤΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΑΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ.Ρης Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007